

WALDEMAR PAŁĘCKI* – LUBLIN

LITURGIA I TEOLOGIA BENEDYKCJI OPACKIEJ WEDŁUG PONTYFIKAŁU PO REFORMIE SOBORU TRYDENCKIEGO

Życie liturgiczne pierwszych wspólnot zakonnych oscylowało głównie wokół sprawowanej Eucharystii i Liturgii Godzin. Rozwijające się różne formy życia osób poświęconych Bogu przyczyniły się wkrótce do wykształcenia szczególnie ważnych dla nich obrzędów liturgicznych, jak: konsekracji dziewic, profesji zakonnej i benedykcji opackiej¹. Wspólnoty zakonne od początku ich powstania kierowały się własnym prawem dotyczącym ustanawiania swoich przełożonych. Przekazywanie władzy związane było z celebracją liturgiczną, która wyrażała istotę i zadania przełożonego wspólnoty zakonnej, czyli opata². Urząd ten traktowano od początku jako zewnętrzną formę przewodzenia danej wspólnoty, a samego opata ukazywano w roli pasterza. Wraz z rozwojem życia zakonnego opata traktowano jako ojca, nauczyciela i lekarza, a zgodnie z drugim rozdziałem Reguły świętego Benedykta powinien się on troszczyć bardziej o zbawienie dusz, aniżeli o dobra materialne klasztoru. Sama reguła milczy na temat formy benedykcji opackiej³. Rozwój celebracji natomiast sprawił, że pomiędzy VIII a IX w. liturgia ta w swojej okazałości upodobniła się do święceń biskupich⁴.

* Waldemar Pałęcki MSF – adiunkt w Katedrze Historii Liturgii w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL.

¹ Na temat rozwoju historycznego obrzędu konsekracji dziewic zob. K. Konecki. *Konsekracja dziewic w odnowie liturgicznej Soboru Watykańskiego II*. Włocławek 1997 s. 64-91.

² Wyraz ten pochodzi od *ab, abba*, arm. *abba* (mój ojciec) co tłumaczy się jako ojciec. Tytuł ten swymi korzeniami sięga źródeł biblijnych: Mk 14, 36; Rz 8, 15; Ga 4, 6. Por. *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006 s. 1101.

³ Por. *Reguła świętego Benedykta*, w: *Benedyktyni tynieccy. Św. Benedykt z Nursji. Reguła, żywot, komentarz*, Tyniec 1979 s. 18; U. Bomm, *Der neue Ritus der Abts- und Äbtissinenweihe*, „Heiliger Dienst”, 27 (1973) s. 148.

⁴ Por. M. Righetti. *Manuale di Storia Liturgica. I Sacramenti – I Sacramentali*, vol. 4, Milano 1959, s. 482.

W czasach karolińskich opaci zostali włączeni w struktury hierarchii społeczno-politycznej, stając się tym samym urzędnikami państwowymi. Zgodnie z sześćdziesiątym czwartym rozdziałem Reguły świętego Benedykta na urząd ten mieli wybierać mnisi danej wspólnoty⁵, to jednak ten wolny wybór został wkrótce ograniczony na rzecz fundatorów, czy władz państwowych i kościelnych. Opatami w tych przypadkach zostawali nie tylko duchowni, ale w IX i X w. również świeccy, którzy wraz z rodzinami osiedlali się w klasztorach⁶. Sytuacja taka powodowała zarówno rozprężenie życia zakonnego, jak i popadanie w ruinę materialną wielu wspólnot zakonnych, co powodowało przeprowadzanie licznych reform monastycznych mających na celu umocnienie władzy opata w klasztorach. Sytuacji tej próbował zaradzić Sobór Trydencki, którego celem była reforma kościelna i liturgiczna.

Benedykcja opata i ksieni⁷ będąca uroczystym aktem liturgicznym miała na celu przekazanie władzy nad klasztorem. Wprawdzie wspólnoty zakonne posługiwały się własnymi księgami zawierającymi obrzędy związane z życiem zakonnym, to jednak od XV w. dążono do ujednolicenia celebracji liturgicznych, aby wyraźniej przedstawiały istotę pełnionego urzędu. Przy tej reformie opierano się w głównej mierze na pontyfikale, którego autorem był Durand († 1296)⁸. Proces ten znalazł swoje zwieńczenie w wydaniu pontyfikału po Soborze Trydenckim, który został opublikowany w 1595-1596 roku⁹. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie liturgii i teologii potrydenckiego obrzędu ustanowienia opata i ksieni we wspólnotach zakonnych na podstawie pierwszego wydania typicznego tej księgi. W *Pontificale Romanum Editio Princeps* z 1595-1596 roku liturgię tę opisano w części pierwszej na stronach od 122 do 185. Teksty rubryk i formuł zostały tu ubogacone rycinami przedstawiającymi niektóre obrzędy tej liturgii¹⁰.

⁵ Por. *Reguła świętego Benedykta*, s. 67-69.

⁶ Por. V. J. Dammertz, *Abt, Äbtissin. I. Ordensgeschichtlich*, w: „Lexikon für Theologie und Kirche” (dalej: LThK³), t. 1, Freiburg-Basel-Wien 1993, kol. 97.

⁷ Język łaciński używa podobnych określeń na oznaczenie osoby przełożonego wspólnoty zakonnej. Pojęcia *Abbas* i *Abbatissa* również podobnie tłumaczone są na niektóre języki nowożytny (np. w j. niem. Abt, Äbtissin, w j. włoskim: abate, abbadessa). W języku polskim używano sformułowania ksieni, czy matka ksieni, które zdomowało się w języku staropolskim. Por. A. Jougan. *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań 1992³, s. 2; M. Borkowska. *Benedyktyński w Polsce. Krótka historia*, Warszawa 1980, s. 158-162.

⁸ Por. Bomm, *Der neue Ritus*, s. 149; W. Pałęcki. *Potrydencka liturgia koronacyjna króla i królowej według „Pontificale Romanum” z 1595-1596 roku*, „Roczniki Teologiczne”, 54 (2007) z. 8, s. 231-232.

⁹ *Pontificale Romanum Editio Princeps (1595-1596). Edizione anastatica. Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi – Achille Maria Triacca*, Città del Vaticano 1997.

¹⁰ Na czterestu rycinach przedstawiono następujące elementy omawianej liturgii: s. 126 – obrzęd pobłogosławienia szat zakonnych nowego opata; s. 127 – nałożenie szat zakonnych; s. 135 – składanie przysięgi przez opata na księgę Ewangelii; s. 139 – modlitwy psalmami odmawiane nad leżącym krzyżem elektem; s. 150 – nałożenie rąk podczas modlitwy konsekracyjnej; s. 156 – wręczenie reguły nowemu opatowi; s. 157 – przekazanie pastorału; s. 161 – nałożenie mitry; s. 164 – obrzęd przed błogosławieństwem, kiedy opat śpiewał *Ad multos annos*; s. 171 – przysięga składana przez nową przełożoną na księgę Ewangelii; s. 175 – nałożenie rąk podczas modlitwy konsekracyj-

Benedykcja opacka, według prezentowanej księgi liturgicznej, przyjmuje cztery formy¹¹: 1. Błogosławieństwo opata (*De benedictione Abbatis*); 2. Błogosławieństwo opata ustanowionego mocą władzy apostolskiej (*De benedictione Abbatis auctoritate Apostolica*); 3. Błogosławieństwo opata ustanowionego mocą władzy biskupa (*De benedictione Abbatis auctoritate Ordinarii*); 4. Błogosławieństwo ksieni (*De benedictione Abbatissae*).

1. Błogosławieństwo opata (*De benedictione Abbatis*).

W *Pontyfikale Rzymskim* w rubrykach wprowadzających zostały podane rozporządzenia dotyczące przygotowania do benedykcji opata. Omawiania księga akcentuje, że celebracja ta powinna mieć miejsce w niedzielę, lub święto. Sam obrzęd liturgiczny należało poprzedzić dniem postu. Księga opisuje również jak powinno być przygotowane miejsce do tej celebracji liturgicznej. W kościele, w którym odbywała się benedykcja należało przygotować dwie kaplice: większą dla biskupa oraz mniejszą dla elekta. Pośrodku ołtarza w większej kaplicy powinien znajdować się krzyż oraz przynajmniej cztery świeczniki. U stopni ołtarza miał być rozłożony dywan. W pobliżu należało ustawić kredencję nakrytą czystym obrusem i na niej, oprócz szat pontyfikalnych¹², powinny się znajdować dwa świeczniki, naczynie do obmycia rąk, naczynie z wodą święconą i kropidło, kadzidło, trybularz oraz paramenty potrzebne do sprawowania Mszy świętej. Przy ołtarzu należało przygotować klęcznik (*faldistorium*) dla biskupa oraz trzy miejsca do siedzenia dla elekta i dwóch asystujących opatów. Jednocześnie samemu

nej; s. 181 – wręczenie reguły zakonnej; s. 182 – nałożenie welonu; s. 183 – ofiarowanie biskupowi dwóch świec w czasie Mszy świętej.

¹¹ Wcześniejsze pontyfikały przedstawiały różne tradycje. *Pontyfikał Rzymsko-Germański* przewidywał dwa obrzędy *ordinatio* i *consecratio*. Pierwszy obrzęd stosowano, gdy błogosławiony opat był zależny od biskupa i miał miejsce w katedrze, a drugi, gdy klasztor zależał od papieża. Ten ostatni obrzęd liturgiczny sprawowano w kościele klasztorным. Znajdowały się tutaj następujące tytuły: XXII – *Ordinatio abbatissae canonicam regulam profitentis*, XXVI – *Ordinatio abbatis*, XXVII – *Missa pro abbate*, XXXII – *Ordinatio abbatissae monasticam regulam profitentis*. *Pontyfikał Rzymski* z XII w. przewidywał jeden obrzęd błogosławienia opata i matki ksieni: XV – *Ordo ad abbatem benedicendum vel abbatissam*. Księga określana jako *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* zawiera również jeden obrzęd benedykcji opackiej: XVI – *Benedictio abbatis vel abbatissae*. *Pontyfikał Duranda* w Księdze Pierwszej zawierał dwa rozdziały o tej tematyce: XX – *De confirmatione et benedictione regularis abbatis*, oraz XXI – *De benedictione abbatissae*. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, w: *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, v. 1, ed. C. Vogel. R. Elze, Città del Vaticano 1963, s. 48-51, 62-70, 76-82; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, w: *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, ed. M. Andrieu, v. 1, Città del Vaticano 1938 s. 170-174; *Le Pontifical de la Curie Romaine au XIIIe siècle*. w: *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, v. 2, s. 408-413; *Le Pontifical de Guillaume Durand*. w: *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, v. 3, s. 400-410; B. Nadolski, *Liturgika*, t. 3, Poznań 1992, s. 228.

¹² Wśród szat wymienione są następujące: sandały, humerał, alba, cingulum, pectorał, stuła, tunicella, dalmatyka, rękawiczki, ornat, mitra auriphrygiata, pierścień, pastorał i manipularz. Por. *Pontifical Romanum*, s. 123-124.

biskupowi powinno usługiwać przynajmniej trzech kapelanów przy ołtarzu i dwóch przy kredencji.

Rubryki wprowadzające w liturgię opisują również, jak powinna być przygotowana mniejsza kaplica dla opata. Na uwagę zasługuje przepis, że powinna ona się różnić od kaplicy biskupa. Na ołtarzu, przy którym miał sprawować liturgię przyszły opat, ustawiano krzyż i dwa świeczniki. Na kredencji przygotowywano również pięć małych jednakowych obrusów z delikatnego lnianego płótna, dwa srebrne i dwa złote naczynia oraz insygnia opackie. Omawiana księga zaznacza, że w pierścieniu dla opata powinien być osadzony drogi kamień. Ponadto należało przygotować również szaty monastyczne lub zakonne, oraz dary, które miał złożyć opat w czasie *offertorium*: dwie świece, dwa duże chleby i dwie baryłki wina¹³.

W drugiej części rubryk omówione zostało przygotowanie duchowieństwa do sprawowania obrzędu. Jest tutaj mowa o założeniu szat odpowiedniego koloru do danego czasu liturgicznego i pełnionej funkcji. Biskup przybywszy do kościoła, po krótkiej modlitwie ubierał się w szaty liturgiczne. Następnie zajmował dla siebie przygotowane miejsce, które usytuowane było na rogu ołtarza po stronie epi-stoły. W tym samym czasie opat wraz z asystentami przygotowywali się do liturgii. Elekt, jeżeli nie był mnichem, przybywał w zwyczajnej odzieży do ołtarza w otoczeniu dwóch asystujących opatów ubranych w komże, stuły i kapy.

Obrzęd benedykcji rozpoczynał się przed Mszą świętą. Po okazaniu czci biskupowi i przeczytaniu mandatu Stolicy Apostolskiej, w przypadku, gdy elekt nie był profesem, rozpoczynał się obrzęd złożenia ślubów przez przyszłego opata¹⁴. Po odmówieniu wersetów *Adiutorium nostrum in nomine Domini – Wspomożenie nasze w imieniu Pana*, i odpowiedzi *Qui fecit caelum et terram – Który stworzył niebo i ziemię* oraz po pozdrowieniu ludu biskup odmawiał cztery modlitwy. Pierwsza z nich: *Deus indulgentiae Pater – Boże, ojcze łaskawości*¹⁵ to prośba skierowana do Boga, aby ten poprzez dar Ducha Świętego towarzyszył wewnętrznie wszystkim zewnętrznym działaniom liturgicznym, które mają dokonać się przez biskupa¹⁶. Druga modlitwa rozpoczynająca się od słów: *Deus, qui per coa-*

¹³ Pontyfikał Kurii Rzymskiej z XIII w. wyraźnie wskazywał, że jedna powinna zawierać wino białe, druga czerwone. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 409.

¹⁴ Teksty liturgiczne pierwszej części obrzędów we wcześniejszych pontyfikałach znajdowały się w rozdziale dotyczącym profesji zakonnej (*Ordo ad monachum faciendum*). Podobnie w *Pontyfikale Duranda* ta część obrzędów zatytułowana jest: *De monacho vel religioso faciendum*. Dopiero w pontyfikale potrydenckim zostały włączone w sam obrzęd benedykcji opackiej. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle* s. 174; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 397-398.

¹⁵ „Deus indulgentiae Pater, qui severitatem tuae distractionis temperans, indulsisti ne filius portet iniquitatem patris, et qui mira dispensatione, etiam malis bene utens, tuae dignationis gratiam per eos frequenter operaris, quaesumus, clementiam tuam, ut huic famulo tuo non obsistat, quod habitum religionis, per nos, tanta, ac tali re indignos, accipit; sed ministerium, quod exterius, per nos, exhibetur, tu interius per donum Spiritus sancti exequaris” (*Pontificale Romanum* s. 124-125).

¹⁶ Modlitwa była znana już w *Pontyfikale Rzymskim* z XII w. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 174.

eternum Filium – Boże, który przez współwiecznego syna¹⁷ powoływała się na misterium stworzenia i wcielenia, przez które Bóg odnowił świat. Celebrans słowami tej modlitwy prosił, aby Stwórca zechciał wejrzeć łaskawie na składane śluby przez elekta i jego wyrzeczenia, aby przez profesję zdjął z siebie starego człowieka i przyoblekł nowego, stworzonego według zamiaru Boga (por. Ef 4, 24)¹⁸.

Trzecia modlitwa, skierowana była do Chrystusa i rozpoczynała się od słów: *Domine Iesu Christe – Panie Jezu Chryste*¹⁹. W anaklezie tej modlitwy biskup odwoływał się do Mesjasza, który jest drogą, bez której nikt nie dojdzie do Ojca (por. J 14, 6) i prosił, by elekt idąc nią został zachowany przez Pana od cielesnego pożądania i był prowadzony drogą przestrzegania reguły zakonnej. Modlitwa ta jednocześnie powołuje się na słowa Jezusa: „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię” (Mt 11, 28), aby to wezwanie wzmocniło w nim pragnienie podążania za wezwaniem pańskim. Końcowa część modlitwy to prośba, aby skoro elekt został zaliczony w poczet owiec, sam poznał głos Pana i tylko za nim kroczył²⁰.

Ostatnia najdłuższa modlitwa *Sancte Spiritus – Duchu Święty*²¹ to błaganie, aby wybranemu towarzyszyła moc i tchnienie Ducha Świętego. Wstawiennictwo

¹⁷ „Deus, qui per coaeternum Filium tuum cuncta creasti, quique mundum peccatis inveteratum per mysterium sanctae incarnationis eius renovare dignatus es, te suppliciter exoramus, ut eiusdem Domini nostri gratia, super hunc famulum tuum abrenuntiationem saeculi profitentem clementer respicere digneris; per quam in spiritu suae mentis renovatus, veterem hominem cum actibus suis exuat; et novum, qui secundum Deum creatus est, induere mereatur” (*Pontificale Romanum*, s. 125).

¹⁸ Modlitwa ta w takim samym brzmieniu znajduje się w *Pontyfikale Rzymskim* z XII w. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 174.

¹⁹ „Domine Iesu Christe, qui es via, sine qua nemo venit ad Patrem, quesumus, clementiam tuam, ut hunc famulum tuum a carnalibus desideriis abstractum per iter disciplinae regularis deducas, et qui peccatores vocare dignatus es, dicens, Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego vos reficiam; praesta, ut haec vox invitationis tuae ita in eo conualescat; quatenus peccatorum onera deponens, et quam dulcis es gustans, tua refectio sustentari mereatur. Et sicut attestari de ovibus tuis dignatus es, agnosce eum inter oves tuas, ut ipse te agnoscat, et alienum non sequatur, sed te; neque audiat vocem aliorum, sed tuam, qua dicis, Qui mihi ministrat, me sequatur” (*Pontificale Romanum*, s. 125).

²⁰ Tekst znany już w pontyfikale z XII w. W pierwszym zdaniu tej modlitwy występuje jednak dodatkowo przymiotnik: *benignissimam clementiam tuam*. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 174-175.

²¹ „Sancte Spiritus, qui te Deum ac Dominum mortalibus revelare dignatus es, immensam tuae pietatis gratiam postulamus; ut sicut ubi vis, spiras, sic et huic famulo tuo affectum devotionis indulgeas. Et quoniam tua sapientia est conditus, tua quoque providentia gubernetur. Quem iuxta tibi consuetam gratiam unctio tua de omnibus doceat; et per intercessionem Sancti, quem praecipuum huius sanctae institutionis legislatorem dedisti, nec non et aliorum Sanctorum, ad quorum nomina professionem facit, eum a vanitate saeculi veraciter converte. Et sicut es omnium peccatorum remissio, ita deprimentes impietatis obligationes in eo dissolve; et ad observantiam huius sancti propositi fac eum ita certatim fervere, ut in tribulationibus, et angustiis tua indeficienti consolatione valeat respirare; ut iuste, et pie, per veram humilitatem, atque obedientiam in fraterna caritate fundatus, quod, te donante, hodie promittit, felici perseverantia compleat. Quod ipse praestare digneris, qui

świętych natomiast²², przyzywanych w tej modlitwie, ma pomóc mu w szczerym odwróceniu się od marności tego świata. Jednocześnie modlitwa ta zawiera prośbę, aby nowy opat był nieznudzony w trudnościach i udręczeniach oraz sprawiedliwie, pobożnie został ugruntowany w prawdziwej pokorze, posłuszeństwie i w miłości braterskiej.

Po wypowiedzeniu tej modlitwy biskup błogosławił szaty zakonne, które przynosił jeden z posługujących nowemu opatowi. Modlitwa *Domine Iesu Christe – Panie Jezu Chryste*²³ porównuje przyobleczenie się w szaty zakonne z wcieleniem Syna Bożego²⁴. Następnie elekt zakładał habit, a biskup w tym czasie wypowiadał słowa: *Induat te Dominus novum hominem – Niech odzieje Cię Pan w nowego człowieka*²⁵. Po tej formule biskup odmawiał modlitwę: *Deus misericors, Deus clemens – Bóg miłosierny, Bóg łaskawy*²⁶. Modlitwa ta wskazuje na wielką ufność w Bogu, bez którego niczego nie można rozpocząć, ani niczego dokończyć. Celebrans prosił Boga, aby Ten bronił nowego profesa od przeszkód świata, czy jego pragnień oraz udzielił łask koniecznych do trwania w konsekracji zakonnej. Pod koniec wyrażał pragnienie, aby po odpuszczeniu grzechów mógł być zaliczony do grona wybranych przez Boga²⁷.

Słowa ostatniej modlitwy poprzedzały moment złożenia profesji zakonnej²⁸. Elekt klękał przed biskupem i wypowiadał trzykrotnie formułę *Suscipe me Domine – Przyjmij mnie Panie*²⁹ (por. Ps 119 [118], 116). W odpowiedzi stojący obok

cum Deo Patre, sanctoque unigenito Filio eius Domino nostro Iesu Christo vivis, et gloriaris Deus, per infinita saecula saeculorum. Amen” (*Pontificale Romanum*, s. 125-126).

²² W pontyfikalie z XII w. występuje wyraźne sformułowanie: *per intercessionem beatissimi Benedicti*. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 175.

²³ „Domine Iesu Christe, qui tegumen nostrae mortalitatis induere dignatus es, obsecramus immensam tuae largitatis abundantiam, ut hoc genus vestimenti, quod sancti Patres ad innocentiae, vel humilitatis indicium abrenuntiantes saeculo ferre sanxerunt, tu ita benedicere digneris, ut hic famulus tuus, qui hoc indutus fuerit vestimento, te quoque induere mereatur” (*Pontificale Romanum*, s. 127).

²⁴ Tekst znany już od XII w. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 175.

²⁵ „Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iustitia et sanctitate veritatis” (*Pontificale Romanum*, s. 127).

²⁶ „Deus misericors, Deus clemens, cui cuncta bona placent, sine quo nihil boni inchoatur, nihilque boni perficitur; adsint nostris humilimis precibus tuae pietatis aures; et hunc famulum tuum, cui in tuo sancto nomine habitum sacrae religionis imponimus, a mundi impedimento, vel saeculari desiderio defende; et concede ei, ut in hoc sancto proposito devotus persistere, et remissione peccatorum percepta, ad electorum tuorum valeat pervenire consortium” (tamże, s. 128).

²⁷ Modlitwa ta, jak też poprzedzające ją słowa wypowiedziane przy założeniu szat zakonnych znane już były od XII w. W *Pontyfikalie Duranda* znajduje się jeszcze po niej modlitwa rozpoczynająca się od słów: *Adesto, domine supplicationibus nostris*, której nie ma w obrzędach potrydenckich. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 175-176; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 398.

²⁸ W *Pontyfikalie Duranda* te modlitwy i obrzędy liturgiczne wchodzą w skład rozdziału XIX *De professione novitiorum*. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 398-400.

²⁹ „Suscipe me Domine secundum eloquium tuum, et vivam, et non confundas me ab expectatione mea” (*Pontificale Romanum*, s. 128).

posługujący, albo mnisi, również trzy razy wypowiadali formułę *Suscepimus, Deus – Przyjmujemy Boże*³⁰, dodając *Chwała Ojcu*. Po tej formule kandydat kładł się krzyżem u stopni ołtarza i w tym czasie biskup na przemian z obecnymi odmawiał trzy psalmy: *Magnus Dominus – Wielki jest Pan* (Ps 48 [47]), *Miserere mei – Zmiłuj się nade mną* (Ps 51 [50]) i *Ecce quam bonum – O jak dobrze* (Ps 133 [132]). Następnie celebrans zdejmował mitrę i klęcząc na przeciw leżącego elekta wypowiadał *Modlitwę Pańską*, towarzyszące jej wersety³¹ oraz orację. Teksty tych wersetów *Salvum fac servum tuum, Domine – Zbaw sługę Twego, Panie*³² oraz modlitwa *Deus, qui non vis mortem peccatoris – Boże, który nie chcesz śmierci grzesznika*³³, to prośba do Boga za tego, który zrzeka się świeckiego postępowania, aby Bóg zechciał obficie zesłać na niego łaskę dobroci. Konkluzja oracji to prośba, aby obecnie cieszył się zdrowiem, a kiedyś otrzymał nagrodę wiecznej zapłaty³⁴.

Tekst składanej przez elekta profesji zakonnej był zgodny z przepisami wewnętrzными wspólnoty, której miał przewodzić. Zapisaną kartę z rotą profesji elekt osobiście odczytywał, a następnie składał na ołtarzu. W tym czasie schola wykonywała antyfonę: *Confirma hoc Deus – Utwierdź to Boże*³⁵. Biskup siedząc i mając założoną mitrę wypowiadał formułę przyjęcia do wspólnoty, która rozpoczynała się od słów *Omnes quamvis – Wszyscy wprawdzie*³⁶. W pierwszej części

³⁰ „Suscepimus, Deus, misericordiam tuam, in medio templi tui” (tamże, s. 128).

³¹ Tekst tych wersetów we wcześniejszych pontyfikałach był inny. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 63; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 171.

³² „V. Salvum fac servum tuum, Domine. / R. Deus meus sperantem in te. / V. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto. / R. Et de Sion tuere eum. / V. Nihil proficiat inimicus in eo. / R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. / V. Domine, exaudi orationem meam. / R. Et clamor meus ad te veniat. / V. Dominus vobiscum. / R. Et cum spiritu tuo” (*Pontificale Romanum*, s. 130-131).

³³ „Deus, qui non vis mortem peccatoris, sed per paenitentiam, et emendationem, vitam semper inquiris, te suppliciter deprecamur, ut huic famulo tuo saecularibus actibus renuntianti large tuae pietatis gratiam infundere digneris; quatenus castris tuis insertus, ita tibi militando, statum vitae praesentis percurrere valeat, ut bravium aeternae remunerationis, te donante, percipiat” (tamże, s. 131).

³⁴ Przed tą modlitwą w *Pontyfikale Duranda* znajdowała się jeszcze jedna oracja, rozpoczynająca się od słów: *Omnipotens sempiterne Deus*, której nie ma w pontyfikale po Soborze Trydenckim. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 398.

³⁵ „Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis, a templo sancto tuo, quod est in Ierusalem” (*Pontificale Romanum*, s. 131).

³⁶ „Omnes quamvis per gratiam baptismi, fratres simus in Christo, et unum patrem habeamus in caelo, si eius praeceptis, prout possumus, obsequimur, procul dubio tunc maxime unimur, quando orationibus, et beneficiis invicem nos copulamur; quemadmodum in primitiva Ecclesia sancti Patres, quibus cor unum, et anima una erat, fecisse leguntur, quorum plures Christi amore mente accensi, professiones, et facultates rerum vendentes, congregatis in unum pretiis, ad Apostolos ferebant gaudentes. Quae Apostoli accipientes, tribuebant omnibus, prout opus erat. Sicque iste nihilominus, Deo inspirante, eorum exemplo commonitus, religiosorum ordinis sancti N. optat coniungi confortiis. Idcirco damus ei communem societatem vivendi cum illis, quantum a Domino possumus promereri et nostrum est largiri, quatenus cum electis a remuneratore omnium bonorum valeat praemia repromissa percipere, praestante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit, et regnat Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen” (tamże, s. 132).

tej formuły podkreślone zostało, że przez łaskę chrztu wszyscy są braćmi w Chrystusie i mają jednego Ojca w niebie (por. Mt 23, 7). Warunkiem tego zjednoczenia jest posłuszeństwo jego nakazom oraz jedność poprzez modlitwy i wspólne zarządzanie dobrami. Jako przykład podana jest wspólnota pierwotnego Kościoła, kiedy jeden duch i jedno serce ożywiało wszystkich wierzących i gdy apostołowie rozdzielali według potrzeb składany u nich majątek (por. Dz 4, 32-35)³⁷. Podobnie wspólnota zakonna inspirowana przez świętego Założyciela, do której przyjmowany jest elekt, ma być ożywiana przez ten styl życia, aby w ten sposób otrzymać od Dawcy wszystkich dóbr nagrodę wiecznej obietnicy.

Po tej modlitwie zarówno biskup jak i obecni mnisi przekazywali sobie znak pokoju. Następnie elekt udawał się do swojej kaplicy, gdzie ubierał się w szaty liturgiczne. Rubryki wspominają o założeniu przez niego humerału, alby, cingulum stuły na sposób kapłański, czyli skrzyżowanej na piersiach, oraz kapy. W towarzystwie dwóch asystujących opatów ubranych w kapy i zwykłe mitry, lub, gdy ich nie było, dwóch innych zakonników, elekt udawał się do biskupa siedzącego przed głównym ołtarzem. Po okazaniu czci przez skłon zajmowali wszyscy przygotowane dla siebie miejsca i zachowywali chwilę milczenia. Następujące obrzędy były zróżnicowane w zależności od jurysdykcji klasztoru.

2. Błogosławieństwo opata ustanowionego mocą władzy apostolskiej (*De benedictione Abbatis auctoritate Apostolica*)

Celebracja liturgiczna rozpoczynała się od przedstawienia elekta biskupowi przez starszego z asystujących opatów słowami: *Adest, Reverendissime pater – Obecny, czcigodny Ojcze*³⁸. Formuła liturgiczna zawierała prośbę, aby biskup raczył ustanowić opatem przedstawionego mu elekta. Pytania, które towarzyszyły tej postulacji dotyczyły posiadania mandatu Stolicy Apostolskiej³⁹. Następnie notariusz biskupi odczytywał dekret, a na zakończenie biskup odpowiadał *Deo gratias*. Po odczytaniu pism i przemowie biskupa, elekt klęcząc przed biskupem wypowiadał zgodnie z tekstem zawartym w pontyfikale przysięgę, która rozpoczynała się od słów *Ego N. Electus monasterii – Ja N. wybrany monasteru*⁴⁰. Na pierw-

³⁷ Pontyfikał Duranda zamieszcza tu jeszcze wzmiankę o zgromadzeniu razem z matką Jezusa. Tego zdania brak w tekście modlitwy w *Pontyfikale Rzymskim* z XVI w. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 400.

³⁸ „Adest, Reverendissime pater, Electus monasterii N. ordinis sancti N. dioecesis N. quem ad vestram Reverendissimam Paternitatem, ex parte conventus eiusdem monasterii duximus praesentandum, humiliter postulantes a vobis, ut ipsum in Abbatem dicti monasterii, auctoritate Apostolica vobis commissa, dignemini ordinare” (*Pontificale Romanum*, s. 133).

³⁹ Pytania te wprowadził Durand do swego pontyfikału. Zadawano je jednak nie przed rozpoczęciem Mszy świętej, ale jak pozostałe obrzędy po odśpiewaniu *graduatu*. W *Pontyfikale Potrydenckim* podano jeszcze dwa różne warianty ostatniego pytania. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 401-402; Nadolski, *Liturgika* t. 3, s. 228.

⁴⁰ „Ego N. Electus monasterii N. ordinis sancti N. dioecesis N. ab hac hora in antea fidelis, et obediens ero beato Petro Apostolo, sanctaeque Romanae Ecclesiae, et Domino nostro N. Papae N.

szym miejscu przysięga dotyczyła posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej, co zostało wyrażone w wierności świętemu Piotrowi, Kościołowi Rzymskiemu, aktualnemu Papieżowi oraz jego prawnym następcom. Po zapewnieniu o obronie życia i wier-
nym stosowaniu się do rozporządzeń władzy papieskiej oraz zachowywaniu ta-
jemnicy, elekt obiecywał pomoc i obronę Stolicy Apostolskiej, a także okazywa-
nie czci legatowi papieskiemu. Elekt zobowiązywał się do zachowania, obrony,
troski i pomnażania praw, honorów, przywilejów i władzy Kościoła Świętego
i przysięgał, że nie będzie zarówno czynem, myślą, ani radą obstawał za tym, co
mogłoby szkodzić samemu Panu lub Jego Kościołowi. Kolejna część przysięgi
dotyczyła przestrzegania reguły świętych ojców, dekretów, zarządzeń, przydzia-
lania urzędów, poleceń Stolicy Apostolskiej i stania na straży, aby wszyscy jemu
poddani je respektowali. Na koniec elekt zobowiązywał się do zwalczania herety-
ków, schizmatyków i innych odstępców od wiary, jak też uczestniczenia w syno-
dach. Na samym końcu przysięgał, że będzie strzegł własności powierzonego mu
klasztoru. Na potwierdzenie składanej przysięgi kładł ręce na księgę ewangelii,
którą trzymał biskup i wypowiadał rotę: *Sic me Deus adiuvet, et haec sancta Dei
Evangelia – Tak niech mi Bóg dopomoże i ta święta Boża Ewangelia*⁴¹.

Po złożeniu przysięgi biskup zadawał pytania, które poprzedzone były wpro-
wadzeniem rozpoczynającym się od słów: *Antiqua sanctorum Patrum institutio
– Starożytne świętych ojców ustanowienie*⁴². W tym tekście liturgicznym biskup

suisque successoribus canonice inrantibus. Non ero in consilio, aut consensu, vel facto, ut vitam
perdant, aut membrum; seu capiantur mala captione; aut in eos violenter manus quomodolibet inge-
rantur; vel iniuriae aliquae inferantur, quovis quaesito colore. Consilium vero, quod mihi credituri
sunt, per se, aut Nuntios suos, seu litteras, ad eorum damnum, me sciente, nemini pandam. Papatum
Romanum, et Regalia sancti Petri audiutor eis ero ad retinendum, et defendendum, salvo meo ordi-
ne, contra omnem hominem. Legatum Apostolicae sedis in eundo, et redeundo honorifice tractabo,
et in suis necessitatibus adiuvo. Iura, honores, privilegia, et auctoritatem Sanctae Romanae Eccle-
siae, Domini nostri Papae, et successorum praedictorum, conservare, defendere, augere, et promo-
vere curabo. Neque ero in consilio, vel facto, seu tractatu, in quibus contra ipsum Dominum no-
strum, vel eandem Romanam Ecclesiam aliqua sinistra, vel praeiudicialia personarum, iuris, hono-
ris, status, et potestatis eorum machinentur. Et, si talia a quibuscumque tractari, vel procurari novero,
impediam hoc pro posse; et quanto citius potero, significabo eidem Domino nostro, vel alteri, per
quem possit ad ipsius notitiam pervenire. Regulas sanctorum Patrum, decreta, ordinationes, seu
dispositiones, reservationes, provisiones, et mandata Apostolica, totis viribus observabo, et faciam
ab aliis observari. Haereticos, schismaticos, et rebelles eidem Domino nostro, vel successoribus
praedictis pro posse persequar, et impugnabo. Vocatus ad synodum, veniam, nisi praepeditus fuero
canonica praeditione. Possessiones vero ad monasterium meum pertinentes non vendam, nec dona-
bo, neque impignorabo; nec de novo infeudabo, vel aliquo modo alienabo, etiam cum consensu
Conventus monasterii mei, inconsulto Romano Pontifice. Et si ad aliquam alienationem devenero,
poenas in quadam super hoc edita constitutione contentas, eo ipso incurrere volo” (*Pontificale Ro-
manum*, s. 133-134).

⁴¹ W *Pontyfikale Duranda* tekst tej rotę podobnie się kończył, ale był o wiele krótszy. Po niej biskup odmawiał jeszcze jedną modlitwę: *Omnipotens Deus*, której brak w *Pontyfikale* po Soborze Trydenckim. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 402.

⁴² „Antiqua sanctorum Patrum institutio docet, et praecipit, ut is, qui ad regimen animarum
eligitur, examinari, et interrogari debeat, de diversis causis, et moribus, quae huic regimini congruunt,

powoływał się na starożytny zwyczaj, który postanawiał, że ten, kto wybierany jest na urząd dla sprawowania władzy nad duszami ludzkimi, został publicznie zapytany o istotne sprawy, które wiązały się z wykonywaniem władzy rządzenia⁴³. Pierwsze pytanie dotyczyło zachowania i przyjęcia tradycji zakonu zawartej w regule, oraz gotowości nauczania o niej podwładnych. Po drugim pytaniu elekt miał odpowiedzieć, czy chce z pomocą Bożą zmieniać obyczaje złe na dobre. W trzecim zadawano pytanie, czy chce zachować miłość, wstrzeźliwość, pokorę, cierpliwość i tak nauczać podwładnych. Kolejne pytanie dotyczyło dóbr klasztornych, czy chce zachować powierzony sobie majątek i rozdzielać go na pożytek Kościoła, braci, biednych i pielgrzymów? W piątym pytaniu zobowiązywał się do poddania, posłuszeństwa i czci, którą miał okazywać papieżowi. Treść tego ostatniego zmieniała się w zależności od tego, czy klasztor był poddany biskupowi, czy Stolicy Apostolskiej oraz czy benedykcja dokonywana była przez biskupa miejsca. Na wszystkie te pytania elekt odpowiadał twierdząc wstając za każdym razem. *Interrogationes* kończyły się potwierdzeniem biskupa, aby sam Pan udzielił elektowi wszelkich dóbr oraz strzegł go i umacniał w czynieniu dobra⁴⁴.

Mszę świętą biskup rozpoczynał od spowiedzi powszechnej, a elekt usługiwał mu stojąc po jego lewej stronie. Celebrans całował ołtarz, ewangeliarz, a następnie, jeżeli była to Msza uroczysta, okadzał ołtarz, a potem powracał na swoje miejsce i sprawowano liturgię do śpiewu *Alleluja* lub do *Tractus*, czy sekwencji z pominięciem ostatniego wersetu⁴⁵. Elekt w tym czasie przechodził do swojej kaplicy, zdejmował kapę i zakładał strój pontyfikalny⁴⁶. Następnie rozpoczynał Mszę świętą przy swoim ołtarzu. Na uwagę zasługuje przepis znajdujący się w rubrykach, że opat nie powinien odwracać się do ludu wypowiadając pozdrowienie *Pan z wami*.

Podczas sprawowanej Eucharystii *Pontyfikał Rzymski* przewidywał, aby biskup odmówił kolektę z dnia i orację ze Mszy obrzędowej pod jednym zakończeniem: *Per Christum...* Modlitwa *Concede, quaesumus, Domine – Użycz, prosimy, Panie*⁴⁷, to prośba do Boga o udzielenie potrzebnych darów, aby nowy opat głosząc i napominając o tym, co jest słuszne, przez przykład dobrych czynów pouczał

ac necessaria sunt. Eadem igitur auctoritate, te, frater carissime interrogamus” (*Pontificale Romanum*, s. 135).

⁴³ Por. tamże, s. 135-137.

⁴⁴ Por. tamże, s. 137.

⁴⁵ Por. Bomm, *Der neue Ritus*, s. 149.

⁴⁶ Omawiana księga podaje wiele szczegółów dotyczących tego stroju. Najpierw zakładał sandały odmawiając w tym czasie Psalm 84 [83] *Quam dilecta*. Następnie otrzymywał krzyż-pektorał, stułę, która luźno zwisała na ramionach. Kolejne szaty to: tunicella, dalmatyka, ornat i manipularz oraz mitra, jeżeli mógł jej używać. Jeżeli natomiast nie jest zwyczajem, aby opat w danej wspólnotie używał mitry, wtedy *Pontyfikał Rzymski* przewiduje, że elekt powinien być ubrany w strój kapłański mając stułę skrzyżowaną na piersi. Por. *Pontificale Romanum*, s. 137-138.

⁴⁷ „Concede, quesumus, Domine, huic famulo tuo, ut praedicando, et exercendo, quae recta sunt, per exemplum bonorum operum animos suorum instruat subiectorum; et aeternae remunerationis mercedem a te piisimo pastore percipiat” (tamże, s. 138).

swoich podwładnych i otrzymał za to wieczną zapłatę. Elekt odmawiał tę samą modlitwę za siebie samego⁴⁸.

Kolejna część benedykcji miała miejsce po odśpiewaniu *graduatu*. Biskup zasiadał przed ołtarzem, a kiedy prowadzono elekta w asyście usługujących, klękał wraz z ministrami, a elekt kładł się krzyżem po lewej stronie biskupa⁴⁹. W tym czasie na przemian śpiewano antyfonę *Ne reminiscaris, Domine – Nie wspominaj Panie*⁵⁰, która była prośbą, aby Bóg nie wspominał nieprawości modlących się, ani ich ojców, oraz nie odpłacał im według grzechów ludzkich. Następnie odmawiano psalmy pokutne: *Domine, ne in furore tuo arguas me – Nie karć mnie, Panie, w swym gniewie* (Ps 6), *Beati, quorum remisse sunt iniquitates – Szczęśliwi, którym została odpuszczona nieprawość* (Ps 32 [31]), *Domine ne in furore tuo arguas me – Nie karć mnie, Panie, w swym gniewie* (Ps 38 [37]), *Miserere mei Deus – Zmiłuj się nade mną* (Ps 51 [50])⁵¹ *Domine exaudi orationem meam – Panie wysłuchaj modlitwy mojej* (Ps 102 [101]), *De profundis – Z głębokości* (Ps 130 [129]) i *Domine exaudi orationem meam – Panie wysłuchaj modlitwy mojej* (Ps 143 [142]) i na zakończenie powtarzano antyfonę⁵². Zaraz po niej śpiewano *Litanie do Wszystkich Świętych*, a na słowa, aby Bóg zechciał pobłogosławić i uświęcić wybranego nowego opata, biskup w postawie stojącej czynił znak krzyża nad elektem.

Po zakończeniu śpiewu litanii biskup wstawał, zdejmował mitrę i nad leżącym elektem wypowiadał *Modlitwę Pańską* z towarzyszącymi jej wersetami⁵³. Następnie odmawiał dwie modlitwy⁵⁴. Pierwsza z nich *Concede, quaesumus, omnipo-*

⁴⁸ Teksty modlitw mszalnych znajdują się w *Missa pro abbate* w *Pontyfikale Rzymsko-Germainskim*. Przytacza je Durand w swoim pontyfikale, jednak bez zróżnicowania ze względu na odmawiającego. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 69-70; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 408.

⁴⁹ *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* z XIII w. podaje, że w tej asyście kroczyli również dwaj akolici oraz dwaj klerycy ubrani w komże, którzy niesli księgę reguły, pastorał i pierścień. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 409.

⁵⁰ „Ne reminiscaris, Domine, delicta nostra, vel parentum nostrorum; neque vindictam sumas de peccatoris nostris, Domine Deus noster” (*Pontificale Romanum*, s. 139).

⁵¹ W Pontyfikale jest błąd w numeracji tego psalmu, zamiast liczby 50 została wpisana liczba 40.

⁵² Psalmy te przygotowywały do przyjęcia błogosławieństwa i wskazują na konsekracyjny charakter celebracji liturgicznej. Por. O. Casel, *Die Mönchsweihe*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” (dalej: JLw), 5 (1925) s. 29.

⁵³ „V. Salvum fac servum tuum, Domine. / R. Deus meus sperantem in te. / V. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto. / R. Et de Sion tuere eum. / V. Hic accipiet benedictionem a Domino. / R. Et misericordiam a Deo salutari suo. / V. Memor esto congregationis tuae. / R. Quam possedisti ab initio. / V. Dominus custodiat introitum tuum, et exitum tuum. / R. Ex hoc nunc, et usque in saeculum. / V. Dominus custodiat te ab omni malo. / R. Custodiat animam tuam Dominus. / V. Domine Deus virtutum converte nos. / R. Et ostende faciem tuam, et saluti erimus. / V. Domine, exaudi orationem meam. / R. Et clamor meus ad te veniat. / V. Dominus vobiscum. / R. Et cum spiritu tuo” (*Pontificale Romanum*, s. 147).

⁵⁴ Pierwsza z tych modlitw jest pochodzenia rzymskiego i znajduje się już w Sakramentarzu Gregoriańskim z 996 r., druga natomiast jest proveniencji galijskiej. Obydwie te modlitwy z nieznanymi zmianami tekstu znajdują się w pontyfikałach od X w. Por. *Le Pontifical Romano-*

tens Deus – *Udziel, prosimy, wszechmogący Boże*⁵⁵, to prośba, aby temu wybranemu do kierowania duszami, stale towarzyszył dar łaski Bożej. Druga natomiast modlitwa *Cunctorum bonorum institutor Deus* – *Boże, zarządco wszelkimi dobrami*⁵⁶ odwołuje się a anamnezie na działanie Mojżesza, przez którego Bóg ustanowił przełożonych swego ludu (por. Wj 3, 10-12)⁵⁷. Usilne błaganie skierowane jest do Boga, aby ten zechciał swą łaską wspomagać tego, który został wybrany na przełożonego wspólnoty. Rządzenie podwładnymi ma również sprawić, aby wspólnie z nimi zasłużył na osiągnięcie królestwa niebieskiego. Ta ostatnia prośba stanie się możliwa, gdy będzie on trwał w nauce apostołów. Dzięki tej wierności przyniesie on stokrotny plon (por. Mt 13, 8. 23; Mk 4, 8. 20; Łk 8, 8), a następnie uwielbiony przez Chrystusa usłyszy od Niego słowa: „Dobrze, sługo dobry i wierny! [...] wejdź do radości swego pana” (Mt 25, 23).

Elekt podnosił się i klękał przed biskupem, a ten z rozłożonymi rękami odmawiał nad wybranym modlitwę w formie prefacji⁵⁸: *Vere dignum, et iustum est – Zaprawdę godne to i sprawiedliwe*⁵⁹. Jest to prośba, aby Bóg zechciał zesłać na

Germanique, s. 63-64, 67-68; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 171-172; *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 412; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 404; Righetti. *Manuale*, s. 482-483; Nadolski, *Liturgika*, t. 3, s. 227.

⁵⁵ „Concede, quaesumus, omnipotens Deus, affectui nostro tuae miserationis effectum; et hunc famulum tuum, quem ad regimen animarum eligimus, gratiae tuae dono proseguere; ut, te largiente, cum ipsa tibi nostra electione placeamus” (*Pontificale Romanum*, s. 147).

⁵⁶ „Cunctorum bonorum institutor Deus, qui per Moysen famulum tuum, ad gubernandas Ecclesias praepositos instituisti, tibi supplices fundimus preces, teque devotis mentibus exoramus; ut hunc famulum tuum, quem communis electio famulorum tuorum Abbatem ovium tuarum esse constituit, protectionis tuae gratia munire digneris; sicque regere subditos, commendatasque oves concedas, ut cum illis omnibus regna caelorum adipiscatur; quatenus, te, Domine, opitulante, Apostolicis iugiter fultus doctrinis, centesimo cum fructu laetus introeat portas paradisi; atque a te Domine, collaudante audire mereatur, Euge serve bone, et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Quod ipse praestare digneris, qui vivis, et regnas Deus” (tamże, s. 147-148).

⁵⁷ Księgi potrydenckie często w formułach liturgicznych wymieniają postacie starotestamentalne. Powoływanie się na te postacie nie ma nic wspólnego z indywidualnym rozważaniem ich cnót, ale postrzega się je w odniesieniu do całego planu zbawienia, stąd też często występuje sformułowanie: *famulus, servus tuus*. Liturgiczne odniesienia ilustrują jednocześnie świadomość grzechu i zbawienia. To napięcie odpowiada również koncepcji liturgicznej łączenia nie tylko nieba i ziemi, ale również całej historii człowieka. Por. J. Hennig, *Alttestamentliche Personen in den liturgischen Büchern*, „Archiv für Liturgiewissenschaft” (dalej: ALW), 17/18 (1975/76) s. 74-75.

⁵⁸ W *Pontyfikale Rzymsko-Germańskim*, w *Pontyfikale Rzymskim* z XII w., jak też w *Pontyfikale Kurii Rzymskiej* modlitwa ta rozpoczynała się nie od dialogu prefacyjnego lecz od słów: *Omnipotens sempiterna Deus*. Również inaczej brzmiało wprowadzanie do tej modlitwy w *Pontyfikale Duranda*, choć występują tu już słowa: *Vere dignum*. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 64-65; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 172; *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 412; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 404.

⁵⁹ „Vere dignum et iustum est, aequum, et salutare nos tibi semper, et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterna Deus, Affluentem spiritum tuae benedictionis super hunc famulum tuum, nobis orantibus, propitius infunde. (Hic Pontifex imponit ambas manus extensas, digitis non disiunctis, super caput Electi; et eas sic tenet, dicens.) Ut qui per nostrae manus imposi-

wybrańca obfitość ducha błogosławieństwa. W trakcie tej modlitwy biskup nakładał ręce⁶⁰ na przyszłego opata i wypowiadał słowa o uświęceniu elekta, aby nigdy w przyszłości nie stał się niegodnym łaski Bożej, a zachował wytrwałość w dobrych czynach, stałość w przeciwnościach, nieugiętość w trudnościach, pragnienie w zachowywaniu postów, miłosierdzie w brakach okazywania szacunku, pierwszeństwo w pokorze, nienawiść wyniosłości, miłość w wierze, czujność w nauce, powściągliwość w czystości, wstrzemięźliwość w zbytku, opanowanie w niepomyślności, biegłość w obyczajach, aby wytrwał w dobrym podobnie jak święty Szczepan wybrany przez apostołów (por. Dz 6, 5)⁶¹. Wzbogacony obfitym błogosławieństwem Pana ma gardzić tym, co ziemskie⁶², a miłować to, co niebieskie i pragnąć tego, co wieczne, gdyż nowy opat ma być przykładem i wzorem sprawiedliwości w rządzeniu oraz kierowaniu Kościołem wiernych, a wydając stokrotny plon doszedł do darów niebieskich skarbów⁶³.

W dalszej części biskup odmawiał trzy modlitwy. Pierwsza z nich najkrótsza: *Deus, cui omnis potestas* – Boże, któremu wszelka władza⁶⁴, to prośba, aby Bóg udzielił pomyślności w sprawowaniu władzy opackiej, aby ten zawsze się lękał Pana i jemu się podobał. Druga z nich *Omnium, Domine, fons bonorum* – Panie, źródło wszelkich dóbr⁶⁵, to błaganie, aby nowy opat dobrze wypełniał zadania

tionem hodie Abbas constituitur, sanctificatione tua dignus, a te electus permaneat; et numquam postmodum a tua gratia separetur indignus. (Hic pontifex amovet manus de capite Electi, ac eas ante pectus extensas tenens, dicit.) Suscipiat, te, Domine, largiente hodie in bono opere perseverantiam, in adversis constantiam, in tribulationibus tolerantiam, in ieiuniis desiderium, in impietatibus misericordiam; in humilitate principatum; in superbia odium, in fide dilectionem, in doctrina pervigilantiam, in castitate continentiam, in luxuria abinentiam, in varietatibus moderationem, in moribus doctrinam; te tribuente, Domine, talis in hoc ministerio perseveret, qualis Levita electus ab Apostolis Sanctus Stephanus meruit perdurare: totam ab hac die mundanam conversationem despicat; tua, Domine, benedictione largiente, contemnat praesentia, diligat caelestia, desideret sempiterna; sit exemplum, et forma iustitiae, ad gubernandam, regendamque Ecclesiam tuam fideliter; ut speculator idoneus inter suos collegas semper efficiatur: sit magni consilii industria censorae, et efficaciac disciplinae: ita, te Domine, tribuente, in omnibus mandatis tuis sine reprehensione tibi mundo corde serviens, ut ad bravium supernae vocationis, multiplicato faenore, cum centesimo fructu, coronaeque iustitiae, ad caelestium thesaurorum dona tua perveniat” (*Pontificale Romanum*, s. 149-154).

⁶⁰ Gest ten w historii liturgii był dość kontrowersyjny. Prawdopodobnie dołączono ten gest na terenie Frankonii. Jest to jednak właściwy moment konsekracji. Konsekracyjnemu ujmowaniu tej modlitwy sprzeciwiał się między innymi Ivo z Chartres († 1117). Por. O. Casel, *Die Mönchsweihe*, JLv, 5 (1925) s. 38; Nadolski, *Liturgika* t. III s. 227-228; Righetti, *Manuale*, s. 483.

⁶¹ Pontyfikał nazywa go lewityą.

⁶² Pontyfikały z X i XII w. zamiast wyrażenia *mundanam* używały *diabolicam*. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 65, 68; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 172.

⁶³ Modlitwa ta została usunięta po Soborze Watykańskim II ze względu na występujący tu gest nałożenia rąk. Por. Bomm, *Der neue Ritus*, s. 149.

⁶⁴ „Deus, cui omnis potestas, et dignitas famulatur, da huic famulo tuo prosperum suae dignitatis effectum, in qua semper te timeat, tibi que iugiter placere contendat” (*Pontificale Romanum*, s. 154).

⁶⁵ „Omnium, Domine, fons bonorum, iustorumque provectuum munerator, tribue, quaesumus, huic famulo tuo adeptam bene gerere dignitatem; et a te sibi praestitam, bonis operaribus comproba-

wynikające z otrzymanej godności i potwierdzał to dobrymi czynami⁶⁶. Ostatnia z tych modlitw⁶⁷ była najdłuższa i rozpoczynała się słowami: *Exaudi, Domine, preces nostras* – *Wysłuchaj, Panie, naszych modlitw*⁶⁸. Modlitwy zanoszone za przyszełego opata za wstawiennictwem świętego Założyciela wypraszały łaskę błogosławieństwa dla tego, który w zastępstwie samego Chrystusa miał rządzić owczarnią sobie powierzona. Ten, który zstąpił z nieba dla zbawienia i obrony człowieka okazał się dla świata prawdziwym i najwyższym pasterzem, który wypowiedział słowa: „Ja jestem dobrym pasterzem” (por. J 10, 11. 14). Skoro sam Chrystus wybrał tego człowieka do posługi pasterskiej, to niech błogosławieństwo towarzyszy jemu aż do końca jego dni. Kolejny fragment tej modlitwy to prośba o ochronę i obronę przed wszystkimi widzialnymi i niewidzialnymi zasadzkami nieprzyjaciół, aby Pan kierował jego kroki drogą pokoju, sprawiedliwości (por. Ps 17 [16], 5; Łk 1, 79) i w ten sposób pomnożył w nim między innymi dary męstwa, sprawiedliwości, umiarkowania, dzielności, rozsądku, czystości miłości, wstrzemięźliwości, cierpliwości, wytrwałości, wytrzymalności, wiary, nadziei, pokory, pobożności, doskonałości, mądrości, prawdziwej łaskawości, umiarkowania, jednomyślności, pokoju, czujności, powściągliwości, słuszności, wiedzy, bogobojności, rady i wytrwałości we wszystkich działaniach. Kolejne prośby dotyczyły wad, których powinien unikać, a więc wszystko, co jest fałszywe, przewrotne, przeciwne zbawieniu, szkodliwe dla duszy, związane z pychą, chęł-

re” (tamże, s. 154-155).

⁶⁶ Tekst tej modlitwy zamieszczony był w *Pontyfikale Rzymsko-Germańskim* zarówno przy benedykcji opata, jak i matki ksieni. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 50, 68, 81.

⁶⁷ Modlitwę ta znana była już od XII w.; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 173-174.

⁶⁸ „*Exaudi, Domine preces nostras, quas in conspectu tuae maiestatis super hunc famulum tuum fundimus, qui vice tui nominis ad gubernationem ovium tuarum statuitur; ut eum respicere, et interveniente beato N. benedicticare digneris; et qui ad redemptionem, et protectionem nostram de caelo descendisti, et mundo te verum, et summum pastorem exhibuisti, dicens, Ego sum pastor bonus; te invocamus, te suppliciter deprecamur; ut huic famulo tuo, quem pastoralis officii culmen subire voluisti, tua bonitas adsit, et benedictio, omnibus diebus vitae suae. Protege eum, Domine, et defende ab omnibus visibilibus, et invisibilibus adversitatibus inimicorum; dirige gressus eius in viam pacis, et iustitiae, et largire tuarum dona virtutum, iustitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam, caritatem, sobrietatem, patientiam, longanimitatem, constantiam, insuperabilem, fidem, non fictam, spem inconcussam, mentem devotam, humilitatem perfectam, intelligentiam rectam, benignitatem, modestiam, unanimitatem, pacem, concordiam, castitatem, abstinentiam, vigilantiam, discretionem, rectitudinem, scientiam, pietatem, consilium, et in cunctis actibus bonis inviolatam perseverantiam. Aufer, Domine Iesu Christe, ab eo, quidquid pravum, et distortum est, quidquid saluti contrarium, quidquid animae nocivum; superbiam, iactantiam, vanam gloriam, elationem, et quidquid ad ultimum tibi displicens esse potest. Circumda eum interius, et exterius tuae protectionis auxilio; ut, te defensore, sit tutus; te protegente, securus; te docente, sciens. Ostende ei viam, per quam ambulet; tribue ei Thesaurum sapientiae; ut sciat, et habeat unde nova, et vetera proferat. Fac eum in omnibus tua sequi vestigia, et de sua ministracione gaudium bonum adipisci; ut post huius saeculi excursum, cum ante tribunal tuum venerit, cum multiplici fructu animarum, illud ei praemium largiaris cum omnibus, quos tibi praesentabit, quod fidelibus dispensatoribus tuis, pro tuo nomine laborantibus in terris, te promisisti daturum esse in caelis. Qui cum Patre, et Spiritu Sancto vivis, et regnas Deus in saecula saeculorum*” (*Pontificale Romanum*, s. 155-156).

pliwością, próżną chwałą, wywyższaniem, i tym, co się najbardziej nie podoba Bogu. Jednocześnie prośba wyraża pragnienie, aby Bóg otoczył go opieką zarówno w zakresie wewnętrznym i zewnętrznym i wskazał mu drogi, którymi ma kroczyć w doczesnej pielgrzymce, a w ten sposób przystąpił do tronu Boga wraz z licznymi owocami dusz jemu poddanych⁶⁹.

Ostania modlitwa prowadziła do obrzędów wyjaśniających, kiedy następowało przekazanie księgi reguły zakonnej, pastorału oraz pierścienia. Nowy opat klękał przed siedzącym biskupem, który oburącz wręczał mu księgę reguły zakonnej⁷⁰. Formuła liturgiczna rozpoczynająca się od słów: *Accipe regulam – Przyjmij regułę*⁷¹ wskazywały na rolę tego prawa w życiu zakonnym. Reguła ta miała stać się dla niego pomocą w rządzeniu i strzeżeniu owczarni powierzonej mu przez Boga. Opat sprawując ojcowską opiekę nad duszami sobie powierzonych i wspomagany przez Pana ma wprowadzić tę owczarnię na niebieskie pastwiska⁷².

Wręczeniu pastorału towarzyszyła modlitwa: *Sustentator, imbecillitatis humanae – Opiekunie słabości ludzkiej*⁷³. Tekst ten podkreślał, aby ten znak władzy pasterskiej w zakresie wewnętrznym pomagał zachować w obyczajach łaskawość i miłosierdzie⁷⁴.

Po pokropieniu wodą pobłogosławioną opat otrzymywał pastorał ze słowami: *Accipe baculum pastoralis officii – Przyjmij pastorał urzędu pasterskiego*⁷⁵. Tekst tej formuły wskazuje na zadania, które stoją przed opatem. Ten który będzie kroczył na przedzie orszaku wspólnoty jemu poddanej ma pamiętać o miłosierdziu podczas upominania i karcenia swych wiernych⁷⁶.

⁶⁹ Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 405-406.

⁷⁰ Przekazanie reguły należy do jednych z najstarszych obrzędów benedykcji opackiej. Por. Bomm, *Der neue Ritus*, s. 150.

⁷¹ „Accipe regulam a sanctis patribus traditam ad regendum, custodiendumque gregem tibi a Deo creditum, quantum Deus ipse te confortaverit, et fragilitas humana permiserit. Accipe gregis Dominici paternam providentiam, et animarum procuracionem, et per divine legis incendendo praecepta, sis ei dux ad caelestis haereditatis pascua, adiuvante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit, et regnat Deus in saecula saeculorum” (*Pontificale Romanum*, s. 156-157).

⁷² Pierwsza część tej modlitwy do słów: ... *et fragitas humana permiserit* znana była już w pontyfikalach od X do XIII w. Cały ten tekst znajduje się w *Pontyfikale Duranda*. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 65; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 172; *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 412; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 406.

⁷³ „Sustentator imbecillitatis humanae, Deus, benedic baculum istum; et quod in eo exterius designatur, interius in moribus huius famuli tui tuae propitiationis clementia operetur” (*Pontificale Romanum*, s. 157).

⁷⁴ Brak tego tekstu w *Pontyfikale Duranda*. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 406.

⁷⁵ „Accipe baculum pastoralis officii, quem praeferas catervae tibi commissae; ut sis in corrigendis vitiis pie saeviens; et cum iratus fueris, misericordiae memor eris” (*Pontificale Romanum*, s. 157).

⁷⁶ Tekst tej formuły znajduje się w *Pontyfikale Kurii Rzymskiej* oraz *Pontyfikale Duranda*. We wcześniejszych księgach liturgicznych występuje nieco inna modlitwa. Por. *Le Pontifical Roma-*

Ostatnim etapem obrzędów wyjaśniających było błogosławieństwo i wręczenie pierścienia. Modlitwa *Creator, et conservator humani generis – Stwórco i obrońco rodzaju ludzkiego*⁷⁷ nazywa pierścień świętym znakiem wiary. Przy zakładaniu pierścienia na czwarty palec prawej ręki biskup wypowiadał formułę: *Accipe annulum – Przyjmij pierścień*⁷⁸. To insygnie opackie ma przypominać opatowi, aby Kościół święty – oblubienicę Boga – zachował jako nienaruszony i ozdobiony czystą wiarą⁷⁹. Na koniec biskup przed klęczącym opatem odmawiał modlitwę *Te omnipotens – Ciebie wszechmogący*⁸⁰, w której prosił, aby Pan wspomagał swego sługę w nawracaniu się zarówno jego samego, jak i jego podwładnych oraz skutecznie wypełniał nakazy świętej reguły, aby wraz z całą owczarnią osiągnął wieczną szczęśliwość⁸¹. Modlitwa kończyła się przekazaniem znaku pokoju nowemu opatowi przez biskupa i asystentów⁸².

Po zakończeniu tych obrzędów, biskup kontynuował Mszę świętą aż do *Offertorium*. Podobnie czynił nowo błogosławiony opat, który w tym czasie sprawował liturgię przy swoim ołtarzu. Po zakończeniu tej części Eucharystii biskup siadał przed ołtarzem, a opat w asyście usługujących przynosił dary ofiarne: dwie zapalone świece, dwa chleby i dwie baryłki wina⁸³. Składając te dary opat całował ze czcią rękę biskupa. Po obmyciu rąk biskup kontynuował celebrację Eucharystii, natomiast opat klęcząc przy głównym ołtarzu w pobliżu swego miejsca i w asyście jemu asystujących, odczytywał teksty liturgiczne z mszału wraz z Kanonem Rzymskim z wyjątkiem słów konsekracji⁸⁴. *Pontyfikał Rzymski* podaje treść *Se-krety*, którą odmawiano wraz z modlitwą dnia pod jednym zakończeniem. W mod-

no-Germanique, s. 66; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 173; *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 412; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 406.

⁷⁷ „Creator, et conservator humani generis, dator gratiae spiritualis, largitor aeternae salutis; tu, Domine, emitte beneñdictionem tuam super hunc annulum; ut quicumque hoc sacrosanctae fidei signo insignitus incesserit, in virtute caelestis defensionis, ad aeternam sibi proficiat salutem” (*Pontificale Romanum*, s. 158).

⁷⁸ „Accipe annulum, fidei scilicet signaculum; quatenus sponsam Dei, sanctam videlicet Ecclesiam, intemerata fide ornatus, illibate custodias” (tamże, s. 158).

⁷⁹ Formułę tę zamieszcza *Pontyfikał Kurii Rzymskiej*. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 413.

⁸⁰ „Te omnipotens, et piissime Domine, deprecamur, hunc famulum tuum propitius intueri; ut gratia tua auxiliante, in sua, subiectionumque conversatione praecepta sanctae regulae efficaciter studeat adimplere, ut una cum commissis sibi grege perpetua potiatur beatitudine” (*Pontificale Romanum*, s. 158).

⁸¹ Tekst znajduje się w *Pontyfikale Rzymsko-Germańskim*. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique*, s. 66.

⁸² *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* z XIII w. podaje, że opat całował stopę i usta papieża, lub rękę i usta biskupa. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 409.

⁸³ Zwyczaj ten został wprowadzony dopiero w *Pontyfikale Kurii Rzymskiej*. Por. Nadolski, *Liturgika*, t. 3, s. 228.

⁸⁴ Była to tzw. *concelebratio caeremonialis*, a nie *concelebratio sacramentalis*. Por. Ph. Hofmeister, *Die Kozelebration*, ALW, 9 (1966) s. 395.

litwie tej rozpoczynającej się od słów: *Munera nostra – Dary nasze*⁸⁵ skierowana została prośba, aby Pan przyjął złożone dary oraz zawsze i wszędzie miłosiernie chronił swego sługę.

Omawiana księga opisuje następnie przekazanie znaku pokoju oraz obrzęd Komunii Świętej. Rubryki przewidywały, że biskup po przyjęciu Ciała Chrystusa spożywał całą Krew Pańską. Następnie udzielał Komunii Świętej opatowi⁸⁶, a po obmyciu rąk kontynuował Eucharystię aż do udzielenia uroczystego błogosławieństwa⁸⁷. Modlitwa na zakończenie Mszy świętej *Haec nos communio – Ta komunია nas*⁸⁸ zawierała prośbę, aby pokarm eucharystyczny oczyścił z win tych, którzy go przyjmują, a nowego opata zachował w hojnej pobożności.

Jeżeli zgodnie z tradycją nowy opat mógł używać mitry, następowało teraz jej pobłogosławienie i uroczyste nałożenie⁸⁹. Modlitwa *Domine Deus – Panie Boże*⁹⁰ odwoływała się do Boga, od którego pochodzi wszelkie dobro, doskonałe dary i cała ozdoba majestatu. Formuła przy nakładaniu mitry: *Imponimus Domine – zakładamy, Panie*⁹¹ nazywała mitrę hełmem warownym i zbawienia (por. Iz 59, 17; Ef 6, 17; 1 Tes 5, 8), a dwa rogi określała jako symbol Starego i Nowego Testamentu. Teksty te jednocześnie porównują opata z założoną mitrą do Mojżesza, którego twarz była rozjaśniona rogami blasku i prawdy (por. Wj 34, 29-35) oraz do Aarona noszącego na głowie tiarę (Wj 29, 6; Kpł 8, 9).

⁸⁵ „Munera, nostra, quaesumus, Domine, suscipe placatus; et hunc famulum tuum semper, et ubique misericorditer protege” (*Pontificale Romanum*, s. 159).

⁸⁶ O przyjmowaniu przez opata Komunii Świętej tylko pod jedną postacią zaświadcza już *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* z XIII w. Podobnie wspomina o tym Durand. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine* s. 410; *Le Pontifical de Guillaume Durand* s. 407; Hofmeister. *Die Kozelebration*, s. 392.

⁸⁷ *Pontyfikał Rzymsko-Germański* podaje tekst tego błogosławieństwa. Por. *Le Pontifical Romano-Germanique* s. 69.

⁸⁸ „Haec nos communio, Domine, purget a crimine, et hunc famulum tuum benigna pietate conservet” (*Pontificale Romanum*, s. 160).

⁸⁹ Insignia takie jak: sandały, rękawiczki, mitrę i pierścień opaci nosili rzadko już w IX w. Zwyczaj ten upowszechnił się w późnym średniowieczu, kiedy na mocy papieskiego przywileju opaci mogli używać tych insygniów. Zwyczaj ten próbował powstrzymać papież Aleksander VII w 1659 r., ale bezskutecznie. Por. E. Severus, *Feiern Geistlicher Gemeinschaften*, w: *Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft. Sakramentalische Feiern II*, Teil 8, red. H. B. Meyer, Regensburg 1984, s. 186.

⁹⁰ „Domine Deus, Pater omnipotens, cuius praeclara bonitas est, et virtus immensa, a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum, totiusque decoris ornamentum, benedicere, et sanctificare dignare hanc mitram huius famuli tui Abbatis capiti imponendam” (*Pontificale Romanum*, s. 160).

⁹¹ „Imponimus, Domine, capiti huius famuli tui Abbatis galeam munitionis et salutis, quatenus decorata facie, et armato capite, cornibus utriusque Testamenti terribilis appareat adversariis veritatis; et, te ei largiente gratiam, impugnator eorum robustus existat, qui Moysi famuli tui faciem ex tui sermonis consortio decoratam, lucidissimis tuae claritatis ac veritatis cornibus insignisti: et capiti Aaron Pontificis tui tiaram imponi iussisti” (tamże, s. 161).

Modlitwa przy błogosławieniu rękawiczek liturgicznych *Omnipotens Creator – Wszechmogący Stworzycielu*⁹² akcentuje, że Bóg wyróżnił ręce człowieka dyskrecją i nazywa je organem inteligencji i prawego działania. Stoją one na straży godnego sprawowania misterii, dlatego rękawiczki mają sprzyjać w zachowywaniu pokory, a w przestrzeganiu czystości rąk ma pomagać Boże miłosierdzie. Formuła liturgiczna *Circumda Domine – Otaczaj Panie*⁹³ to prośba, aby Pan otaczał ręce nowego opata czystością nowego człowieka, który zstąpił z nieba. W drugiej części nawiązuje do okrytych rąk Jakuba, który podstępem otrzymał błogosławieństwo swego ojca Izaaka (por. Wj 27, 1-29). To wydarzenie biblijne jest zachętą, aby nowy opat składając przez swe ręce w ofierze niepokalaną hostię zasłużył na otrzymanie od Boga łaski błogosławieństwa.

Przy biciu dzwonów celebrans prowadził opata do chóru zakonnego, gdzie dokonywał się obrzęd jego intornizacji. Biskup wręczając mu pastorał wypowiadał formułę *Accipe plenam – Przyjmij pełną*⁹⁴. Ten tekst liturgiczny określał władzę rządzenia pełnioną przez opata w klasztorze jako pełną i nieograniczoną. Biskup zachęcał opata, aby ten poznał to, co służy pełnieniu tej władzy zarówno pod względem zewnętrznym i wewnętrznym, jak też duchowym i ziemskim⁹⁵.

Po zakończonej intronizacji śpiewano hymn *Te Deum laudamus*, a opat obchodząc kościół wraz z asystentami udzielał błogosławieństwa zgromadzonemu ludowi⁹⁶. Następnie przyjmował znak posłuszeństwa i poddania od wszystkich mnichów⁹⁷. Po odśpiewaniu hymnu biskup odmawiał werset: *Confirma hoc, Deus,*

⁹² „Omnipotens Creator, qui homini ad imaginem tuam condito manus discretionis insignitas, tamquam organum intelligentiae, ad recte operandum dedisti: quas servari mundas praecepisti, ut in eis anima digne portaretur, et tua in eis digne consecrarentur mysteria, benedicere, et sanctificare dignare manuum haec tegumenta; ut quicumque ministrorum tuorum sacrorum Pontificum his velare manus suas cum humilitate voluerit, tam cordis, quam operis ei munditiam tua misericordia subministret” (tamże, s. 161-162).

⁹³ „Circumda, Domine, manus huius ministri tui munditia novi hominis, qui de caelo descendit, ut quemadmodum Iacob dilectus tuus, pelliculis haedorum operitis manibus, paternam benedictionem, oblato patri cibo, potuque gratissimo, impetravit, sic et iste, oblata per manus suas hostia salutari, gratiae tuae benedictionem impetrare mereatur. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui in similitudinem carnis peccati tibi pro nobis obtulit semetipsum” (tamże, s. 162).

⁹⁴ „Accipe plenam, et liberam potestatem regendi hoc monasterium, et congregationem eius, et omnia quas ad illius regimen interius et exterius, spiritualiter et temporaliter pertinere noscuntur” (tamże, s. 162).

⁹⁵ W przypadku, gdy benedykcja odbywała się poza kościołem opackim, biskup sadzał go na swoim krześle umieszczonym przy ołtarzu wypowiadając formułę: „*Stas in iustitia et sanctitate, et tene locum a Deo tibi delegatum, potens est enim Deus, ut augeat tibi gratiam suam* – Stój w sprawiedliwości i świętości i obejmij miejsce dane Ci od Boga, potężny jest bowiem Bóg, aby obdarzył Cię swoją łaską”.

⁹⁶ *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* przewidywał udzielanie błogosławieństwa przez opata, gdy ten po zakończonej celebracji jechał na koniu do pałacu apostolskiego. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 410.

⁹⁷ Jeżeli opat w danym klasztorze nie używał mitry, *Pontyfikał Rzymski* z XVI w. przewidywał w tym miejscu tylko przekazanie znaku pokoju. Por. *Pontificale Romanum*, s. 162-163.

*quod operatus es in nobis – Umocnij, Panie, to, co w nas zdziałałeś*⁹⁸ i modlitwę *Exaudi, Domine, – Wysłuchaj Panie*⁹⁹, w której prosił, aby Pan zechciał zesłać na swego sługę ducha błogosławieństwa, aby tak wzbogacony niebieskimi darami zasłużył na łaskę boskiego majestatu i był przykładem dla dobrze żyjących.

Pontyfikał wspomina jeszcze o udzieleniu końcowego uroczystego błogosławieństwa przez opata, który udawał się następnie do prawego rogu ołtarza, gdzie klęcząc naprzeciw biskupa śpiewał *Ad multos annos – Długich lat*, a biskup przekazywał mu znak pokoju¹⁰⁰. Po zakończeniu tego obrzędu asystujący opatowi mnisi prowadzili go do jego kaplicy. W tym czasie opat recytował Prolog Ewangelii świętego Jana, a biskup odmawiał go po stronie ewangelii przy swoim ołtarzu. Na koniec *Pontyfikał Rzymski* wspomina o tym, że po rozebraniu szat liturgicznych opat dziękował zarówno biskupowi jak i asystującym opatom¹⁰¹.

3. Błogosławieństwo opata ustanowionego mocą władzy biskupiej (*De benedictione Abbatis auctoritate Ordinarii*).

Pontyfikał Rzymski przewiduje nieco inny obrzęd błogosławienia opata w przypadku, gdy był on powoływany przez biskupa miejsca. Przebieg tej celebracji był podobny do benedykcji omówionej wyżej. Biskup po założeniu szat pontyfikalnych zajmował miejsce w prezbiterium, a elekt ubierał w swojej kaplicy humerał, albę, cingulum, stulę, kapę, sandały, jeżeli na mocy przywileju mógł je używać. Następnie w asyście dwóch opatów ubranych w komże i kapy prowadzony był do biskupa. Tam po oddaniu należnej czci kładł się krzyżem przed ołtarzem, a biskup rozpoczynał antyfonę *Confirma hoc – Utwierdź to*, której towarzyszyła recytacja psalmu *Exurgat Deus – Bóg powstaje* (Ps 68 [67]). Po powtórzeniu antyfony odmawiano wersety *Salvum fac servum tuum Domine – Zbaw, Panie, sługę twego*¹⁰² i dwie modlitwy. Pierwsza z nich *Omnipotens sempiternus Deus – Wszechmogący*

⁹⁸ „V. Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. / R. A templo sancto tuo, quod est in Ierusalem. / V. Salvum fac servum tuum, Domine. / R. Deus meus, sperantem in te. / V. Esto ei, Domine, turris fortitudinis. / R. A facie inimici. / V. Nihil proficiat inimicus in eo. / R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. / V. Domine, exaudi orationem meam. / R. Et clamor meus ad te veniat” (tamże, s. 163).

⁹⁹ „Exaudi, Domine, preces nostras, et super hunc famulum tuum spiritum tuae benedictionis emitte; ut caelesti munere ditatus, et tuae maiestatis gratiam possit acquirere, et bene vivendi alius exemplum praebere” (tamże, s. 164).

¹⁰⁰ Zwyczaj ten potwierdza *Pontyfikał Kurii Rzymskiej* z XIII w. Opat śpiewał trzykrotnie ten tekst *in tono lectionis* a na zakończenie całował stopę papieża lub rękę, gdy benedykcji dokonywał biskup. O tym zwyczaju nie wspomina *Pontyfikał Duranda*. Por. *Le Pontifical de la Curie Romaine*, s. 410; *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 408.

¹⁰¹ Por. *Pontificale Romanum* s. 165.

¹⁰² Były to krótsze wersety. Pomięte to: „V. Hic accipiet benedictionem a Domino. / R. Et misericordiam a Deo salutari suo. / V. Dominus custodiat introitum tuum, et exitum tuum. / R. Ex hoc nunc, et usque in saeculum. / V. Dominus custodiat te ab omni malo. / R. Custodiat animam tuam Dominus. / V. Domine Deus virtutum converte nos. / R. Et ostende faciem tuam, et saluti erimus” (*Pontificale Romanum*, s. 168).

wieczny Boże¹⁰³, to modlitwa, w której celebrans prosił Boga aby służył swemu i jemu powierzonym Bóg udzielił ducha łaski zbawienia i zlał na niego obficie swoje błogosławieństwo¹⁰⁴. Druga modlitwa natomiast *Actiones nostras* – *Naszym działaniom*¹⁰⁵ jest prośbą za sprawujących celebracje liturgiczne, aby Bóg im towarzyszył, a modlitwa i działanie zawsze od Niego brały początek i w Nim znajdowały dopełnienie¹⁰⁶.

Po wstępnych modlitwach odbywała się postulacja jednego z asystentów, która wyrażała życzenie, aby biskup ustanowił elekta opatem danej wspólnoty zakonnej. W tym przypadku biskup zadawał pytanie dotyczące godności wybranej osoby, poprawności kanonicznej i zgodności wyboru elekta. Po otrzymaniu potwierdzenia biskup, na prośbę asystenta, wypowiadał omówioną już formułę: *Antiqua sanctorum Patrum*.

Po zakończeniu egzaminu elekt w postawie klęczącej odczytywał rotę przysięgi, napisanej uprzednio i opatrzonej jego pieczęcią¹⁰⁷. Tekst wprawdzie krótszy niż poprzednio omówiony, zobowiązywał przyszłego opata do wierności, stosownego poddania, posłuszeństwa i czci względem Kościoła partykularnego oraz jego pasterzy zgodnie z prawem władzy Stolicy Apostolskiej. Przysięgę tę składał na Ewangelię, którą trzymał biskup. Tekst przysięgi następnie wręczał celebransowi. *Pontyfikał Rzymski* przewidywał dalej taki sam przebieg liturgii, jaki miał miejsce od momentu spowiedzi powszechnej w wyżej opisaney celebracji.

4. Błogosławieństwo ksieni (*De benedictione Abbatissae*)

Ostatnia celebracja liturgiczna dotyczyła błogosławieństwa przełożonej wspólnoty klasztoru żeńskiego. Rubryki wprowadzające w tę liturgię przewidywały, że benedykcja ta powinna mieć miejsce w niedzielę lub inny odpowiedni dzień, w którym dokonywano konsekracji dziewic. Ta klauzula zastała zamieszczona z tego względu, że w przypadku, gdy przyszła przełożona klasztoru nie była jeszcze konsekrowana, należało podczas celebracji benedykcji najpierw sprawować ten obrzęd¹⁰⁸. Biskup odprawiał Mszę świętą przy wielkim ołtarzu do śpiewu *Alleluja* lub do ostatniego wersetu śpiewu *Tractus* albo Sekwencji, podob-

¹⁰³ „Omnipotens sempiternus Deus, qui facis mirabilia magna solus, praetende super hunc famulum tuum, et super congregationes illi commissas spiritum gratiae salutaris; et, ut in veritate tibi placeat, perpetuum ei rorem benedictionis infunde” (tamże, s. 168).

¹⁰⁴ Ta oratio, podobnie jak i następująca po niej znajdowały się na początku obrzędu benedykcji opackiej w *Pontyfikale Duranda*. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 400-401.

¹⁰⁵ „Actiones nostras, quaesumus, Domine, aspirando praeveni, et adiuvando proseguere; ut cuncta nostra oratio, et operatio a te semper incipiat, et per te coepta finiatur” (*Pontificale Romanum*, s. 168-169).

¹⁰⁶ Modlitwa znana już w XII w. Por. *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 171.

¹⁰⁷ Por. *Pontificale Romanum*, s. 169.

¹⁰⁸ W *Pontyfikale Duranda* obrzęd błogosławienia ksieni był krótszy aniżeli w *Pontyfikale Pottrydenckim*. Brak tu nie tylko obrzędów konsekracji dziewic, ale również składanej przez nią przysięgi. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 409.

nie jak przy benedykcji opackiej. W tym czasie wybrana na przełożoną danej wspólnoty uczestniczyła we Mszy świętej w chórze zakonnym. W odmawianej modlitwie dnia *Da, quaesumus, Domine – Daj, prosimy Panie*¹⁰⁹, biskup prosił za przyszłą matkę ksieni, aby ta, która została obdarzona blaskiem dziewictwa, składając siebie w doskonałej ofierze, zasłużyła w swoim życiu, by to dzieło doprowadzić do końca.

Następnie biskup zasiadał w prezbiterium, a w tym czasie wybrana nowa przełożona w asyście dwóch najstarszych mniszek przychodziła do biskupa i klęcząc przed nim składała przysięgę wierności, którą odczytywała z własnoręcznie napisanej karty zaopatrzonej w pieczęcie. Przysięgę tę składała również na księgę ewangelii¹¹⁰.

Po złożeniu przysięgi przyszła przełożona kładła się krzyżem na czas śpiewania *Litanii do Wszystkich Świętych*, towarzyszące wersety, dwie modlitwy oraz modlitwę konsekracyjną w formie prefacji. Teksty te były takie same jak przy benedykcji opackiej¹¹¹. Dotyczyło to również dwóch modlitw o tej samej treści, co przy błogosławieństwie opata. Dodatkowym elementem było umieszczenie modlitwy *Concede, quaesumus – Udziel prosimy*¹¹², która w treści podobna jest do kolekty odmawianej podczas błogosławieństwa opata ustanowionego mocą władzy apostoelskiej¹¹³.

Modlitwa *Domine Deus omnipotens – Panie Boże wszechmogący*¹¹⁴, w anamnezie wspomina wydarzenie ze Starego Testamentu, kiedy po przejściu przez Morze Czerwone siostra Mojżesza, Miriam, wybrana z innych niewiast, z radością i w płasach podążała do brzegu morza (por. Wj 15, 20-21). Podobnie nowa przełożona zakonu, zachowując wraz z jej poddanymi siostrami wszystkie nakazy zakonne, ma zasłużyć na to, aby ciesząc się z aniołami weszła do chwały nieba,

¹⁰⁹ „Da, quaesumus, Domine, huic famulae tuae, quam virginitatis honore dignatus es decorare, inchoati operis consummatum effectum, et ut perfectam tibi offerat plenitudinem, initia sua perducere mereatur ad finem” (*Pontificale Romanum*, s. 170).

¹¹⁰ Treść tej rotacji oraz przebieg jej składania był podobny do benedykcji opata ustanowionego władzą biskupa.

¹¹¹ Zmiany dotyczyły tylko niektórych słów oraz form rodzaju żeńskiego.

¹¹² „Concede, quaesumus, omnipotens Deus, famulae tuae, ut ostendendo, et exercendo quae recta sunt, per exemplum bonorum operum animas suarum instruat subiectarum: et aeternae remunerationis mercedem a te piissimo Pastore percipiat” (*Pontificale Romanum*, s. 180).

¹¹³ Modlitwa ta zamieszczona była również w *Pontyfikale Duranda*. Por. *Le Pontifical de Guillaume Durand*, s. 409.

¹¹⁴ „Domine Deus omnipotens, qui sororem Moysi Mariam, praeuntem cum ceteris mulieribus, inter aequoreas undas cum tympanis et choris, laetam ad littus maris venire fecisti, te supplices deprecamur, pro hac fidei famula tua, quae hodie super universas sibi subditas Abbatissa constituitur; ut ita monastica, vel canonica norma tueatur cunctas famulas tuas sibi commissas, quatenus ad aeternam gloriam, te auxiliante, cum omnibus illis introeat laeta, ibique exsultans cum Angelis, canens cantica nova sequatur Agnum quocumque ierit, Iesum Christum Dominum nostrum, qui tecum vivit, et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum” (*Pontificale Romanum*, s. 180-181).

śpiewając nową pieśń Barankowi i towarzysząc Mu, dokądkolwiek pójdzie (por. Ap 14, 3-5)¹¹⁵.

Kolejny element liturgii błogosławienia ksieni to wręczenie reguły oraz welacja. Przekazaniu reguły towarzyszyła podobna formuła liturgiczna jak przy benedykcji opackiej. Przed nałożeniem natomiast welonu biskup błogosławił tę część stroju zakonnego. Modlitwa *Suppliciter te – Pokornie Cię*¹¹⁶ to prośba, aby stała się ona błogosławiona, konsekrowana, niepokalana i święta. Nałożeniu welonu natomiast towarzyszyła modlitwa: *Caput omnium fidelium – Głowo wszystkich wiernych*¹¹⁷, która określa Chrystusa jako głowę wszystkich wiernych i zbawicielem całego ciała (por. 1 Kor 11, 3; 12, 12). Nakrycie głowy ma być błogosławione przez Prawicę pańską, gdyż jest ono znakiem miłości do Pana i jego Dziewicy Maryi. Znak ten jednocześnie ma zobowiązywać do zachowywania przez nową przełożoną czystości ciała i duszy, aby mogła wejść kiedyś wraz z dziewicami na wieczne gody Baranka. Po pokropieniu wodą pobłogosławioną biskup zakładał welon na głowę ksieni wypowiadając formułę *Accipe velamen sacrum – Przyjmij święty welon*¹¹⁸. Ten tekst liturgiczny wskazywał na fakt, że welon miał być zewnętrznym znakiem pogardy dla świata. Jednocześnie modlitwa ta podkreślała, aby nowa przełożona wspólnoty jako oblubienica na wieki szczerze i pokornie z całego serca była poddana Jezusowi Chrystusowi, który miał ją bronić od wszelkiego zła i wprowadzić do życia wiecznego¹¹⁹.

Dalszy ciąg sprawowanej Eucharystii przebiegał aż do *offertorium* podobnie, jak przy obrzędach liturgicznych związanych z ustanowieniem opata. W procesji z darami nowa ksieni składała biskupowi w darze dwie zapalone świece. W dal-

¹¹⁵ Tekst tej modlitwy znajduje się *Pontyfikale Rzymsko-Germańskim*, ale występują tu nieznaczące zmiany. W podobnym brzmieniu modlitwa ta została zamieszczona w *Pontyfikale Rzymskim* z XII w. Por. *The Pontifical Romano-Germanique*, s. 50, 81; *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, s. 173.

¹¹⁶ „Suppliciter te, Domine, rogamus, ut super hanc vestem ancillae tuae capiti imponendam, benedictio tua benigna descendat; et sit vestis haec benedicta, consecrata, immaculata et sancta” (*Pontificale Romanum*, s. 182).

¹¹⁷ „Caput omnium fidelium, Deus, et totius corporis salvator, hoc operimentum velaminis, quod famula tua propter tuum, tuaeque Genitricis beatissimae Virginis Mariae amorem suo capiti est impositura, dextera tua sanctifica; et hoc, quod per illud mystice datur intelligi, tua semper custodia, corpore pariter, et animo incontaminato custodiat; ut, quando ad perpetuam Sanctorum remunerationem venerit, cum prudentibus et ipsa virginibus praeparata, te perducente, ad sempiternae felicitatis nuptias introire mereatur” (tamże, s. 182).

¹¹⁸ „Accipe velamen sacrum, quo cognoscaris mundum contempsisse, et te Christo Iesu veraciter, humiliterque, toto cordis annisu, sponsam perpetualiter subdidisse, qui te ab omni malo defendat, et ad vitam perducatur aeternam” (tamże, s. 183).

¹¹⁹ Pontyfikał ten nie wspomina nic na temat przekazania ksieni pastorału, czy pierścienia, który nosiła już od konsekracji. W VII i VIII w. pastorału używały przełożone zakonu na terenie Hiszpanii. Pierścień natomiast nakładany według zwyczaju podczas benedykcji wyrażał nie tyle zaślubiny z Chrystusem, co ze wspólnotą zakonną, dlatego miał eklezjalny charakter. O. Urbanus Bomm OSB z opactwa Maria Laach zauważa, że zwyczaj używania przez przełożone pastorału i oddzielnego pierścienia był znany i stosowany na terenie Niemiec nawet po wprowadzeniu Pontyfikału Potrydenckiego; Bomm, *Der neue Ritus*, s. 151.

szej części omawiana księga liturgiczna podaje tekst *Sekrety* oraz *Modlitwy po Komunii świętej*. Pierwsza z nich *Oblatis hostiis – Z darami*¹²⁰ to prośba, aby wraz ze złożonymi darami Pan udzielił swej służebnicy wytrwałości w dziewictwie i w ten sposób zasłużyła na wejście do niebieskiego królestwa, gdy najwyższy Król przyjdzie w chwale. Druga modlitwa mszalna *Respice, Domine – Spójrz, Panie*¹²¹ jest błaganiem, aby Pan spojrzał na wierne posłuszeństwo swojej służebnicy i pośród ludzkiej ułomności nie była dręczona żadnymi przeciwnościami, ale ufała opiece Bożej.

Ostatnim etapem obrzędu była intronizacja ksieni. Towarzyszyły temu obrzędowi podobne modlitwy jak przy benedykcji opackiej w zależności od tego, czy obrzęd ten miał miejsce w kościele zakonnym, czy innym Domu Bożym. Ośpiewane uroczyscie *Te Deum* było dziękczynieniem za dokonane błogosławieństwo. W czasie tego śpiewu ksieni powracała do chóru zakonnego, zajmowała swoje miejsce, a pozostałe współsiostry oddawały jej należną cześć. Następnie biskup śpiewał wersety podobne jak przy benedykcji opackiej i na koniec odmawiał modlitwę: *Famulam tuam – Służebnicę twoją*¹²². Modlitwa ta zawiera prośbę o to, aby nową przełożoną broniła straż pobożności i postanowienie świętego dziewictwa, które przyjęła z natchnienia bożego i ma strzec z Bożą opieką. Cały obrzęd kończył się uroczystym błogosławieństwem, którego udzielał biskup.

Zakończenie

Pontyfikał Rzymski z końca XVI w. przekazuje obrzęd benedykcji opackiej ujednolicony po reformie Soboru Trydenckiego. Omawiana księga liturgiczna przedstawia kilka wariantów liturgii związanej z ustanowieniem przełożonego lub przełożonej wspólnoty zakonnej i w układzie tekstów powraca do wcześniejszych znanych pontyfikałów.

Formuły liturgiczne wskazują na teologię dokonującego się obrzędu. Na pierwszym miejscu teksty te akcentują duchowe przewodzenie wspólnocie zakonnej w roli pasterza. Szczególnie ten moment podkreślają teksty liturgiczne występujące podczas przekazania opatowi mitry, pastorału, pierścienia i rękawiczek. Formuły te wskazują również w wielu miejscach na konieczność zachowania przez przyszłych przełożonych reguł zakonnych, aby przez to okazywali swej wspólnocie ojcowską czy matczyną miłość.

Różnorodność tekstów liturgicznych wskazuje zarówno na błogosławieństwo opata klasztoru ustanowionego władzą apostolską, jak też przez biskupa miejsca. W sytuacji, gdy kandydat nie złożył profesji, miał tego dokonać na początku spra-

¹²⁰ „Oblatis hostiis, quaesumus, Domine, praesenti famulae tuae perseverantiam perpetuae virginitatis accomoda; ut apertis ianuis, summi Regis adventu, regnum caeleste cum laetitia mereatur intrare” (*Pontificale Romanum*, s. 184).

¹²¹ „Respice, Domine, famulae tuae tibi debitam servitutum, ut inter humanae fragilitatis incerta, nullis adversitatibus opprimatur, quae de tua protectione confidit” (tamże, s. 184).

¹²² „Famulam tuam, Domine, custodia munit pietatis, ut virginitatis sanctae propositum, quod te inspirante, suscepit, te protegente, illaesum custodiat” (tamże, s. 185).

wowanej liturgii. Podobnie było w sytuacji, gdy przyszła matka ksieni nie była dziewicą konsekrowaną.

Podczas celebracji ustanowienia przełożonych zakonnych można zauważyć bogactwo tekstów liturgicznych. Recytacja licznych psalmów natomiast wprowadza niejako benedykcję opacką w ramy oficjum zakonnego. O wymiarze eklezjalnym tej celebracji świadczą pytania stawiane przez biskupa i zobowiązania opata do wierności Kościołowi powszechnemu, jak i partykularnemu.

Obrzędy benedykcji ukazują bogatą typologię biblijną przez odwołanie się do postaci Starego Testamentu, jak też wydarzeń nowotestamentalnych. Przywołanie osoby Mojżesza wskazuje na wybranie przez samego Boga do spełnienia tego zadania. Opat ma być również jak ewangeliczny sługa, który okazał się wierny w zarządzaniu powierzonymi mu talentami, aby przyniósł przez to największy plon. Symbolem tej wierności, to również postać świętego Szczepana, który został wybrany przez samych apostołów. Na uwagę zasługuje również porównanie mitry opackiej do twarzy Mojżesza, która według tradycji została ozdobiona dwoma rogami, czy do postaci Aarona, który podczas sprawowania starotestamentalnego kultu zakładał na głowę tiarę. Charakterystyczne jest również porównanie rękawiczek liturgicznych do okrytych dłoni Jakuba, który podstępem zdobył błogosławieństwo swego ojca. Powołanie natomiast matki ksieni na urząd przełożonej pontyfikał porównuje do Miriam, siostry Mojżesza, jak też dziewiczego orszaku Baranka z Apokalipsy. Również obrzęd welacji w teologicznej perspektywie odnosi się do rozporządzenia świętego Pawła, aby niewiasty podczas modlitwy okrywały swe głowy welonem. Anamneza tych wydarzeń biblijnych ma wskazać jednocześnie jakimi cechami mają się odznaczać opat i ksieni. Ta typologia biblijna jest również upraszaniem potrzebnych łask i zapowiedzią spełnienia się Bożych obietnic.

Pontyfikał Rzymski z 1595-1596 r. pozwala poznać liturgię benedykcji opackiej i uchwycić zachodzące zmiany akcentów teologicznych oraz dających się dostrzec modyfikacji liturgicznych, czego świadkami są wcześniejsze od tej księgi źródła liturgiczne.

DIE LITURGIE UND THEOLOGIE DER ÄBTLICHEN BENEDIKTION NACH DEM PONTIFCALE IN DER ZEIT NACH DER REFORM DES KONZILS VON TRIENT

Zusammenfassung

Eine der Hauptaufgaben der tridentinischen Reform bestand in der Vereinheitlichung der liturgischen Riten durch die Herausgabe gemeinsamer liturgischer Bücher für die gesamte Kirche. Diese erlauben die verschiedenen, Personen sowie einzelne Stände betreffenden, liturgischen Riten kennenzulernen. Ein Beispiel für ein solches Buch ist das „Pontificale Romanum“ von 1595-1596, das neben vielen anderen Riten auch die Liturgie der äbtlichen Benediktion enthält. Dieses römische Pontificale vom Ende des 16. Jahrhunderts vermittelt einen vereinheitlichten Ritus der Liturgie der Ordensgemeinschaften, der dem Vorbild des aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts stammenden Pontificale von Durand folgt. Die nachtridentinischen Riten präsentieren den Ordensoberen als Hirten und Vater seiner Gemeinschaft, und die liturgischen Formulierungen verweisen auf die Theologie des vollzogenen Ritus. An erster Stelle legen diese Texte Nachdruck auf die geistliche Führung und Leitung der Ordensgemeinschaft. Während der Feier der Einsetzung des Ordensoberen kann ein gewisser Reichtum an liturgischen Texten bemerkt werden. Die Rezitation zahlreicher Psalmen dagegen fügt die äbtliche Benediktion gleichsam in den Rahmen des das Fundament der liturgischen Formen dieser Gemeinschaften bildenden Ordensoffiziums ein.

Das „Pontificale Romanum“ präsentiert vier Varianten der Benediktionsliturgie. Die erste trägt den allgemeinen Titel „De benedictione Abbatis“ und enthält die Liturgie der Ordensprofession für den Fall, dass der neugewählte Abt kein Mitglied der Gemeinschaft war. Die beiden folgenden Varianten enthalten die Riten der Segnung eines von der apostolischen Autorität oder dem Ordinarius eingesetzten Abtes. Der letzte Ritus betrifft die Benediktion der Oberin einer weiblichen Ordensgemeinschaft, die in polnischer Sprache „Matka Ksieni“ („Mutter Äbtissin“) genannt wird. Die in diesem liturgischen Buch genannten Benediktionsriten weisen durch Berufung auf Persönlichkeiten des Alten und Neuen Testaments eine reichhaltige biblische Typologie auf. Das „Pontificale Romanum“ von 1595-1596 erlaubt, die mit der Einsetzung von Ordensoberen verbundene Liturgie kennenzulernen und die getätigten Veränderungen der theologischen Akzentuierung sowie der erkennbaren liturgischen Modifizierungen zu erfassen.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich